

Sobre la conveniència d'arreglar les finestres trencades

Jesús Purroy

Encara que pugui semblar postmodern cal admetre que no n'hi ha prou amb tenir raó, també cal que els altres ens la donin. A part de la satisfacció personal de tenir raó i que ens ho reconeguin, hi ha una implicació pràctica quan opinions diferents poden ser a la base de decisions personals o col·lectives. Més concretament, en aquelles decisions polítiques que es basen en arguments científics, tenir raó o no tenir-ne va més enllà de la ideologia i pot esdevenir una qüestió de supervivència.

El control del discurs científic com a marc de presa de decisions

La manera d'assolir el doble objectiu de tenir raó i fer-la valer és mitjançant el control del discurs. No és qüestió de tenir el control sobre el contingut, sinó la posició de referència en cas de dubte. Definir el marc on tenen lloc les converses és clau per obtenir el beneplàcit dels nostres conciutadans o, si més no, la seva indiferència aquiescent.

Pel que fa a la ciència, no sempre té el control del discurs qui té la raó segons el criteri epistemològic. Normalment la posició de referència —la que cal considerar majoritària— està en mans d'emissors amb una actitud ambivalent vers el coneixement científic, una barreja d'admiració i prevenció.

La poca capacitat de la comunitat científica per prendre control sobre el seu discurs ha donat lloc a una gran abundància de discursos pseudocientífics, a tots els nivells i adreçats a tota mena de públics. En aquest article prenc com a exemples la imatge de la ciència als dibuixos animats, la divulgació científica de masses i la presència normal de l'homeopatia a les nostres farmàcies.

A la vista d'aquests exemples defenso que, per tal que els científics obtinguin el control del discurs sobre els temes en els quals són experts, tant ells com el seu entorn habitual de comunicació han d'adoptar una actitud de *tolerància zero* basada en la teoria de les finestres trencades de James Wilson. Per tal d'assolir aquest objectiu caldrà trobar canals que transmetin aquest missatge i, alhora, li donin credibilitat popular —més enllà de la credibilitat professional basada en les dades experimentals.

La importància de reparar les finestres trencades

Aquest any 2012 ha mort James Q. Wilson, autor de la teoria de les finestres trencades. Wilson va desenvolupar aquesta teoria com a proposta per gestionar l'ordre públic. La seva aplicació a la pràctica va ser l'arrel de l'èxit del control del crim a ciutats com Nova York a partir dels anys 80 del segle passat.

Una finestra trencada que queda sense reparar envia un missatge: trencar finestres no té conseqüències. La tolerància amb els delictes de poca importància crea un entorn en què pot prosperar el delicte violent. Per tant, el que cal és reparar immediatament les finestres trencades. Aquesta «finestra» pot ser grafiti a les parets, excrements de gos al terra o prostitució al carrer. Allà on n'hi ha una mica sempre n'hi acaba havent més.

La meua opinió és que la teoria de les finestres trencades no és només aplicable a l'ordre públic. Es pot aplicar també al pensament racional: una actitud tolerant o indiferent vers explicacions forassenyades de la realitat encaixa un procés de degradació progressiva dels estàndards de

pensament a tota la societat. Allà on s'accepta que la sanitat pública subvencioni teràpies no científiques, que les universitats donin títols d'homeopatia, que els mitjans de comunicació seriosos equiparin ciència i pseudociència, que una ciència amb base experimental correcta tingui sempre el paper de dolent de la pel·lícula, s'està preparant el terreny perquè qualsevol venedor de fum ensarroni els seus conciutadans.

El paral·lelisme és adequat, i el problema que es presenta és com aconseguir que el discurs científic oficial reculli el pensament majoritari de la comunitat científica, i no la versió extrema manipulada per grups d'interès o les seves versions pseudocientífiques.

El discurs adreçat a infants: Scooby Doo contra el Marsupilami

No és trivial el tipus de missatge que es transmet als infants, i per això paro especial atenció a tot allò que arriba als meus fills. He pres com a exemple una mostra essencialment aleatòria de programes emesos pel Canal Super 3 durant el mes d'abril de 2012. Crec que una anàlisi sistemàtica no donaria una imatge gaire diferent.

El Canal Super 3 emet dues sèries que tenen un contingut de caire científic, amb punts de vista pràcticament oposats. D'una banda, Scooby Doo i els seus amics, i de l'altra banda el Marsupilami.

Per aquells que no hi estan familiaritzats, Scooby Doo és un gos que no parla i que viu amb una colla de hippies. Les seves aventures tenen una línia argumental semblant: d'entrada hi ha uns fenòmens paranormals que, gràcies a la intervenció de Scooby Doo i els seus amics, acaben essent explicats de manera racional. Els fantasmes són persones disfressades, els fenòmens inexplicables tenen explicació. D'una manera potser rudimentària són una reivindicació de l'ús de la raó.

Com a contraposició a Scooby Doo hi ha el Marsupilami. Aquesta sèrie es basa en les aventures de l'Hèctor, un noi d'uns nou anys que viu a l'Amazònia amb la seva tia naturalista. Allà

han trobat un animal, el Marsupilami, que té unes característiques indefinides però que sembla una barreja de ximpanzé i jaguar. Tot i que el discurs d'aquesta sèrie sembla positiu des del punt de vista de la ciència, els dolents de la sèrie són també científics, que fan servir la ciència per destrossar l'Amazònia. En un capítol alliberen unes plantes modificades genèticament que causen un daltabaix a l'ecosistema fins que l'Hèctor i el Marsupilami les eliminen ruixant-les amb una solució de mostassa. El missatge no gens subliminal contraposa els bons naturalistes amb els científics corporatius. Els organismes modificats genèticament també són els dolents a un capítol de *Walter i Tandoori* en què Walter vol comprar uns cacauets amb aspecte sinistre i el venedor —també d'aspecte sinistre— li diu que són modificats genèticament per donar-li més benefici a ell i enfonsar el negoci del venedor de cacauets ecològics. No cal dir que Walter compra els cacauets ecològics.

La importància d'aquestes sèries és discutible, tenint en compte que els nens reben impactes de moltes menes. Es tracta d'una mostra de programes emesos mentre redactava aquest article. La meua tesi és que cal reparar aquesta «finestra trencada» mentre només sigui una anècdota, abans que el missatge quedi consolidat. La manera seria compensar aquest missatge amb altres de caire oposat i que el missatge viatgi pel mateix canal (en aquest cas, televisiu). No sembla prudent confiar tota la imatge positiva de la ciència i els científics a Scooby Doo i els seus amics.

Quan el científic oficial del país no és científic

És un cas ben estrany: la persona que, des de fa una dècada, ocupa les llistes de vendes a la categoria de ciència no és científic. Si hem de jutjar per les seves manifestacions públiques, té un coneixement superficial de la ciència i els seus mètodes. Les seves aparicions recents en programes de TV3 (amb Andreu Buenafuente i Albert Om) mostren una persona que fa el paper de savi despistat i que té més de despistat que de savi.

La base de l'èxit d'Eduard Punset són llibres d'autoajuda presentats com a divulgació de la ciència. La professionalitat del seu equip d'assessors al programa *Redes* li ha permès ocupar l'espai de «científic mediàtic» en un país on no hi ha lloc per dos representants a cada categoria.

Les manifestacions de Punset han generat debat i protestes entre la comunitat científica, especialment entre els comunicadors que veuen com un discurs pseudocientífic ocupa el lloc que ells estan intentant assolir. Aquest debat no ha transcendit als mitjans generals, que sovint es refereixen a Punset com a «doctor» sense cap rubor.

El revers de la moneda de Punset és Claudi Mans. Aquest savi no gens despistat escriu i parla amb coneixement, i podria ocupar amb mèrits sobrants el lloc de científic de referència. Mans i altres científics comunicadors com Jorge Wagensberg o Ramon Folch tenen entrada entre el públic científic, però no són ni de bon tros tan populars entre el públic general.

PEL QUE FA A LA CIÈNCIA, NO SEMPRE TÉ EL CONTROL DEL DISCURS QUI TÉ LA RAÓ SEGONS EL CRITERI EPISTEMOLÒGIC

Un discurs subliminal: homeopatia a les farmàcies

A part del discurs literal d'algú que parla per televisió o que escriu llibres hi ha formes de discurs que ni tan sols ho semblen. És el cas de la venda de productes homeopàtics a les farmàcies. El simple fet de presentar aquests productes en un entorn «de confiança» com el farmacèutic és un encoratjament que no passa desapercebut als usuaris ni a la població general.

Cap de les institucions responsables no té interès a escatir el valor real d'aquests productes i, entre tots, fan un discurs que resulta pràcticament impossible de rebatre. Com a mostra, hi ha un reportatge sobre el tema que es va emetre a *QuèQuiCom?* (C33) l'octubre de 2011. Els responsables del programa van trigar anys a decidir-se a fer-lo, conscients que els cauria a sobre una tempesta de dimensions oceàniques.

LA MEVA OPINIÓ ÉS QUE LA TEORIA DE LES FINESTRES TRENCADES NO ÉS NOMÉS APLICABLE A L'ORDRE PÚBLIC. ES POT APLICAR TAMBÉ AL PENSAMENT RACIONAL

Finalment van fer un programa meticulosament mil·límetrat, amb temps escrupolosament iguals per als discursos favorables i crítics. És cert que els discursos favorables es van trobar cara a cara amb les contradiccions que caldria esperar quan els periodistes fan preguntes. Contradiccions teòriques, metodològiques, pràctiques de tota mena es van posar de manifest de manera immisericorde

i, pels estàndards dels mitjans de comunicació de masses, insòlit. Per a un espectador imparcial era evident que el discurs oficial (en aquest cas, el dels homeòpates, majoritàriament present a tot arreu) no tenia base on aguantar-se.

La reacció al programa va evidenciar que el discurs era dissonant respecte el que majoritàriament els espectadors esperaven. Els que hi vam tenir alguna cosa a veure vam rebre comunicacions crítiques per haver deixat al descobert una pràctica que molta gent considera vàlida.

Pel que ens ocupa avui, no és tant una qüestió d'avaluar l'eficàcia de l'homeopatia, sinó de destacar fins a quin punt el discurs oficial és acceptat pel públic general. Un altre cop el discurs oficial no és el discurs majoritari de la comunitat científica, i pren una posició dominant que no accepta ni la menor crítica, per molt que vingui de científics amb credencials.

Com s'arreglen les finestres trencades del discurs científic?

El discurs pseudocientífic és present a tots els nivells, del més culte al més popular. Generalment, la comunitat científica el tolera com a mal inevitable. De tant en tant hi ha iniciatives amb repercussió als mitjans, com el suïcidi homeopàtic massiu que es va organitzar el 2011 per cridar l'atenció sobre la bona imatge que té l'homeopatia al món occidental —i al nostre país en particular.

Els científics, a través de les seves associacions o individualment, intenten tenir un impacte sobre les coses que els passen. Opinen sobre els pressupostos, intenten transmetre la importància de la seva feina per tal de mantenir el favor d'un públic que no sempre té clar quin és el paper dels científics a la societat. Allò que fan més rarament és respondre als discursos contraris a la ciència. No hi ha cap moviment visible per prendre el control del discurs.

Quina importància té que els científics prenguin el control del discurs? En la meua opinió, és essencial per orientar correctament les accions polítiques que tenen un rerafons tècnic. Al capdavall, decidir és fer equilibris entre opinions discordants i la ciència és només una d'elles, però cal assegurar que la que es pren com a científica és la que té una base en l'evidència i no la que té canals de comunicació més potents.

La incapacitat de crear o trobar aquests canals és un fracàs de la comunitat científica, una renúncia que pot tenir conseqüències irreversibles. L'acumulació de finestres trencades dificulta distingir entre una lícita discrepància científica i un estirabot fraudulent. Aquest és un repte al qual tard o d'hora caldrà fer front seriosament si volem mantenir a ratlla el discurs pseudocientífic i anticientífic a la nostra societat.

LA MEVA TESI ÉS QUE CAL REPARAR AQUESTA «FINESTRA TRENCADA» MENTRE NOMÉS SIGUI UNA ANÈCDOTA, ABANS QUE EL MISSATGE QUEDI CONSOLIDAT

Bibliografia

- Homeopatia: creença o evidència?* Què Qui Com?, 11/10/2011 <http://www.tv3.cat/videos/3744750/Homeopatia-creenca-o-evidencia>
- Wilson, J. Q. i Kelling, G. L. *Broken windows: The police and neighborhood safety*. The Atlantic Monthly, març 1982. <http://www.theatlantic.com/doc/198203/broken-windows>